

УДК 376.7

Форми та засоби соціокультурної адаптації іноземних студентів до умов навчання в Україні: практичний аспект реалізації

Надія Моргунова,

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри мовної підготовки,

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Інтеграція української освіти до європейської системи вищої освіти, необхідність підвищення конкурентоспроможності українських ВНЗ визначають нові завдання та умови експорту освітніх послуг на міжнародному ринку освіти. Сьогодні навчання іноземних студентів є певним показником статусу навчального закладу. Якість і традиції української освіти визначають привабливість України для іноземних студентів різних країн світу. Але успішність навчання в Україні багато в чому визначається успішністю соціокультурної адаптації іноземного студента до умов навчання в Україні. Саме це обумовлює актуальність дослідження проблем адаптації іноземних студентів до освітнього процесу українського ВНЗ.

Актуальність даної статті пояснюється тим, що за останні роки контингент іноземних студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах України, значно змінився за рахунок громадян з колишніх республік СРСР (зокрема, Туркменістану, Узбекистану, Азербайджану та ін.). У цих умовах освіта стає тим засобом, який здатний сформувати толерантне ставлення іноземних студентів до української дійсності.

Складність процесу адаптації до навчання у ВНЗ полягає у тому, що у студента відбувається перебудова всієї системи ціннісно-пізнавальних орієнтацій

особистості, засвоюються нові способи пізнавальної діяльності і формуються певні типи та форми міжособистісних стосунків. Ефективність адаптації студентів до вузівського навчання визначає міру психологічного комфорту, навчальної мотивації, спрямованості і характеру навчальної діяльності студента. Від успішності адаптації залежить подальший хід професійної діяльності людини.

Соціокультурна адаптація має на увазі пристосування індивіда до умов нового соціокультурного середовища, зокрема до нових ціннісних орієнтирів, норм поведінки, традицій, забезпечуючи його успішне існування у новому культурному середовищі.

У результаті досліджень, проведених фінськими вченими В. Раутеном і М. Коксієном [5, с.89], було виокремлено чотири фази (стадії) соціокультурної адаптації іноземців до життя в іншій країні.

Для першої фази — «фаза першої реакції» — характерним є дисонанс між об'єктом і суб'єктом особистості, формування захисних механізмів, зниження соціокультурної активності й працездатності людини. Друга фаза — «фаза соціальної адаптації» — відзначається зростанням автоматизму у виконанні життєво необхідних функцій, притуплення уваги до нової інформації, відчуття ірреальності того, що відбувається, погіршення пам'яті, бажання прожити сьогоднішній день скоріше.

Третя, «контрастна» фаза адаптації може продовжитися у формі тривалої апатії або змінитися на агресію. У цей період продовжуються регресивні процеси, де переважають в основному соціобіологічні потреби (поїсти, поспати, ні про що не думати), що можуть прийняти й агресивний характер, якщо щось заважає їх задоволенню. Це теж є одним з механізмів захисту. Третя фаза характеризується також порушенням цілісності взаємозв'язку індивіда з середовищем, а саме відсутнє повноцінне спілкування, має місце мовний бар'єр, надто багато незвичного — інша культура, традиції, звичаї. Заклучна, четверта фаза — «фаза реабілітації» — це період достатньо інтенсивного задоволення соціальних потреб, відродження соціальної активності і здібності до креативної діяльності. На цій стадії відбувається також розуміння звичаїв, традицій і стереотипів іншої культури, тобто відбувається зміна логіки поведінки людини за напрямком зближення з новою культурою.

Проблема соціокультурної адаптації іноземних студентів детально аналізується в роботах таких вчених, як Воробйов В.В. [2], Овчинникова М.В. [3], Патохіна С.В. [4] та інші. Проте ця проблема вимагає подальшої практичної розробки з урахуванням конкретного контингенту іноземних студентів і умов їх навчання. Особливої уваги потребують проблеми створення навчальних методичних матеріалів, здатних забезпечити успішність процесу соціокультурної адаптації іноземних студентів.

Ця стаття присвячена проблемі створення навчальних матеріалів, що сприяють соціокультурній адаптації туркменських студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах України.

За традицією більшість іноземних студентів перед вступом на 1-й курс українських ВНЗ проходять навчання на підготовчих факультетах, де створені усі умови для успішної адаптації і адекватної поведінки іноземних студентів в умовах іншомовного соціокультурного і соціо-педагогічного середовища. Навчання на

цих факультетах забезпечує наступність спрямованості, форм, методів навчально-виховного процесу ВНЗ на основному етапі навчання. А головне, — навчання на підготовчому факультеті значно скорочує терміни успішної адаптації іноземних студентів до нових соціокультурних умов країни навчання.

Туркменські студенти, які приїжджають з метою здобуття освіти в українські ВНЗ, не проходять навчання на підготовчих факультетах. Тому в перший рік навчання в Україні вони стикаються з низкою труднощів.

Ці труднощі можна згрупувати таким чином:

- адаптаційні труднощі на різних рівнях: мовному, понятійному, етично-інформаційному, кліматичному, побутовому і т. ін.;
- психофізіологічні труднощі, пов'язані з перевлаштуванням особистості в умовах початкової адаптації в новій для студентів країні;
- навчально-пізнавальні труднощі, обумовлені, в першу чергу, мовним бар'єром, подоланням відмінностей у системах освіти України і Туркменістану; адаптацією до нових вимог в гуртожитку, на вулицях, у магазинах і т.д.;
- комунікативні труднощі як по вертикалі, тобто з адміністрацією факультету, з викладачами і співробітниками, так і по горизонталі, тобто у процесі міжособистісного спілкування усередині своєї навчальної міжнаціональної групи, навчального колективу.

Для подолання зазначених труднощів на кафедрі мовної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету створені навчальні матеріали, що сприяють формуванню соціокультурної компетенції туркменських студентів і прискорюють процес адаптації іноземних студентів до освітнього середовища університету.

Аналіз методичної літератури розкриває неоднозначність і різноманіття по-

няття «соціокультурна компетентність», що свідчить про складність феномена [3, с. 32]. Ми розуміємо під соціокультурною компетентністю володіння сукупністю знань, умінь і навичок, необхідних для міжкультурної комунікації в конкретних соціальних умовах країни навчання іноземних студентів з урахуванням культурних і соціальних норм комунікативної поведінки.

На нашу думку, адаптація до освітнього середовища ВНЗ — одна з форм пристосувальної поведінки людини і має ті ж компоненти, що і будь-який інший адаптивний процес. Під адаптацією студентів-іноземців до освітнього середовища українського ВНЗ ми розуміємо багатфакторний процес входження, розвитку і становлення особистості студента-іноземця в освітньому просторі вищого навчального закладу в рамках комплексного поєднання і взаємодії інформаційно-функціонального і соціокультурного полів [2, 16]. Соціокультурна адаптація — складний багатоплановий процес взаємодії особистості і нового соціокультурного середовища, в ході якої іноземні студенти, маючи специфічні етнічні і психологічні особливості, змушені долати різного роду психологічні, соціальні, етичні, релігійні бар'єри, освоювати нові види діяльності й форми поведінки. Адаптація іноземних громадян до нових соціокультурних умов під час вступу до вищого навчального закладу є провідним чинником, що визначає в більшості випадків ефективність освітнього процесу в цілому.

Основою соціокультурної адаптації туркменських студентів в умовах українського соціуму є толерантність. Розширення міжнародних контактів України в політиці, економіці, науці, культурі, епоха глобальних комунікацій спричинили істотні зміни і в освітньому процесі. Актуальним завданням викладачів вищих навчальних закладів, у тому числі і викладачів української мови як іноземної, стає формування у студентів нової свідомості, коли людина, поряд з розвиненим відчуттям національної само-

ідентичності, відчуває себе відповідальною за все, що відбувається у світі.

При такому підході стає очевидною необхідність соціально-психологічної взаємоадаптації представників різних лінгвокультурних спільнот. Методика навчання українській мові як іноземній відповідає на питання часу посилення уваги до розвитку таких якостей особистості, як толерантність, прийняття і розуміння туркменськими студентами української дійсності.

Чималий досвід накопичено в цьому відношенні кафедрою мовної підготовки ХНАДУ. Кафедра організує навчально-виховну роботу так, щоб туркменські студенти не лише опанували соціокультурну інформацію, але і активно використовували її в міжкультурному спілкуванні. Тому всі форми соціокультурної адаптації туркменських студентів (нове освітнє середовище, мовне спонтанне і незаплановане спілкування, подолання соціально-психологічного бар'єра, звикання до середовища мегаполісу) практично реалізуються на кафедрі мовної підготовки ХНАДУ.

При виборі тематики навчальних матеріалів соціокультурного характеру враховується профіль майбутньої спеціальності іноземних студентів технічного університету. У першу чергу використовуються теми, що відповідають професійним інтересам студентів, ряд ключових країнознавчих тем, що є необхідними для розуміння української дійсності і пов'язані з найважливішими історичними подіями і актуальними проблемами сучасного життя («Вища освіта в Україні», «Наука і техніка в Україні», «Соціально-економічна ситуація в Україні», «Міста України», «Історія України», «Повсякденне життя українців», «Технічні університети України», «Звичай і традиції українського народу» та ін.).

Особливе місце в роботі з туркменськими студентами відводиться темі «Система вищої освіти України». На нашу думку, використання на заняттях таких текстів, як «Навчальний процес у ВНЗ», «Як готу-

ватися до лекції», «Режим дня студента» та ін., сприяє ефективному «входженню» туркменських студентів у соціально-педагогічний простір університету.

Досвід роботи показує, що найчастіше в соціокультурній сфері спілкування іноземних студентів цікавить побутова культура, традиції, звичаї народу і, звичайно ж, сам народ, його моральні й духовні цінності, психологічний склад, національні риси. У навчальних матеріалах знайшли віддзеркалення складові ментальності українців: прагнення до духовності, чуйність, артистичність, мрійливість, доброта, специфіка мовного етикету («Культура жива і неповторна», «Прислів'я, приказки і крилаті вирази», «Жести і міміка в мові», «Зовнішній вигляд людини» та ін.).

Усі навчальні матеріали дозволяють задовольнити комунікативно-пізнавальні потреби іноземних студентів і проводити навчальні заняття, зорієнтовані на дискусію: «Що таке щастя?», «Чи всі проблеми можна вирішити за допомогою грошей?», «Що таке у вашому розумінні батьківська любов?», «Як дожити до 100 років?», «Справжня любов — що це таке?» та ін.

Часто «чужа» культура розцінюється іноземними студентами як «неприродна», «погана», хоча насправді вона є просто незвичною. З нею потрібно знайомитися, вивчати, адже ряд звичаїв, традицій постійно зустрічаються у повсякденному житті. Тому особливе місце в наших навчальних матеріалах займають так звані узуально-поведінкові тексти, тобто тексти, в яких мовні відомості тісно пов'язані з відомостями поведінкового характеру. Тексти про використання в мовленні міміки і жестів, прислів'їв і приказок, норм мовного етикету об'єднують у собі представлення норм мовлення і норм поведінки, обов'язкових для певної мовної ситуації.

Невербальна мова в деяких випадках не несе комунікативного навантаження, лише вказуючи на приналежність або неприналежність суб'єкта до певної етнокультури. Такі форми можна назвати слабо інформативними, котрим

протиставляється комунікативна невербальна поведінка, завдяки якій адресат отримує конкретну інформацію, якщо готовий до її розшифровки. До такого роду комунікативної поведінки відносять [1, с. 276] звичаї і традиційні норми поведінки (ритуали, народження, весілля та ін.).

Працюючи з іноземними студентами над темою «Міміка і жести в мовленні», ми звертаємо увагу студентів на те, що етикет часто називають «беззвучною мовою» і що навчитися комунікативним жестам можна, не лише наслідуючи зразок, але і користуючись рекомендаціями або заборонами.

У навчальних матеріалах представлена також тема красномовного характеру «Ми навчаємось у Харкові». Приїхавши до іншої країни, в інше місто, будь-який іноземний громадянин цікавиться його минулим і сьогоденням. У нього з'являється потреба краще пізнати місце, де він живе, працює або навчається, орієнтуватися в ньому, зрозуміти традиції і звичаї його жителів.

При формуванні комунікативної і соціокультурної компетенції туркменських студентів нами активно використовуються ігрові технології. Зокрема, ігрове завдання «Інтерв'ю» по темі «Спорт в Україні» передбачає наступні варіанти питань: 1. Яким видом спорту ви займаєтесь? 2. Коли ви почали займатися спортом? Чому? 3. Чи є у вас спортивні досягнення? Розкажіть про них. 4. Назвіть свої улюблені українські спортивні команди. 5. Що б ви хотіли побажати своїм улюбленим футбольним гравцям? 6. Як ви думаєте, яке значення має спорт в житті людини? Тощо.

На завершальному етапі роботи з текстами соціокультурної тематики студентам може бути запропоноване також наступне завдання: «Візьміть інтерв'ю у своїх викладачів і українських однокурсників, щоб з'ясувати, як вони ставляться до питань своєї професії, праці, таланту, патріотизму, способу життя, долі, любові й дружби».

Подібні ігрові завдання значно підвищують якість навчання туркменських

студентів, формують у них навички та уміння адекватної поведінки в соціально значущих ситуаціях. Функції різного роду завдань у наших навчальних матеріалах не обмежуються контролем країнознавчої інформації, а стають інструментом її інтерпретації, концептуального осмислення. За допомогою питань і завдань виробляється послідовне зіставлення рідної для студентів і української культури з метою виявлення схожості і відмінності між ними і кращого розуміння нерідної культури.

У навчальних матеріалах представлені наступні завдання, зорієнтовані на порівняльне країнознавство: 1. Розкажіть, як святкують Новий рік у Туркменістані? 2. З якими проблемами стикається молодь у вашій країні? 3. Розкажіть про прислів'я і приказки вашого народу. 4. Які весільні традиції існують у вашого народу? та ін.

Щі завдання дозволяють організувати роботу в аудиторії, вони є одним з прийомів відбору матеріалу в «контексті діалогу культур», при якому навчання здійснюється в процесі зіставлення і взаємодії культур представників рідної мови та тієї, що вивчається. «Діалог культур» визначається як діалогова взаємодія контактуючих культур у процесі вивчення іноземної мови, що забезпечує адекватне взаєморозуміння представників різних лінгвокультурних спільнот. Автори наших навчальних матеріалів вважають, що розвиток навичок проведення аналогій, паралелей, зіставлень — це для студентів-іноземців оптимальний прийом навчання нерідній мові. Окрім розвитку навичок говоріння і письма, прийом зіставлення сприяє розширенню загального кругозору, вихованню шанобливого ставлення до духовних цінностей іншого народу. Подібні завдання дозволяють розширити уявлення туркменських студентів про національні особливості народу України і дають можливість зіставити українські реалії з реаліями своєї країни, що, на нашу думку, підсилює мотивацію їх навчання іноземній мові.

Соціокультурна адаптація є процесом двостороннім і стосується не лише

іноземних студентів, а повною мірою співвідноситься з проблемою формування толерантного сприйняття в середовищі української молоді, виховання української молоді у дусі дружелюбності до інших, «не наших». Тому ми залучаємо туркменських студентів до активної участі в заходах, що проводяться нашим університетом: «День першокурсника», «Студентська весна», «Містер ХНАДУ», КВК, спортивні секції, концерти, наукові конференції, міжвузівські конкурси тощо.

Отже, відбувається адаптація туркменських студентів до освітнього середовища українського ВНЗ, що забезпечує адекватну взаємодію іноземних студентів з соціокультурним і інтелектуальним середовищем університету, психоемоційну стабільність, формування нових якостей особистості і соціального статусу, засвоєння нових соціальних ролей, набуття нових цінностей, осмислення значущості традицій майбутньої професії.

Література

1. *Верещагин, Е.М.* Язык и культура / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. — М., 2005. — 1308 с.
2. *Воробьев, Г.А.* Развитие социокультурной компетенции будущих учителей иностранного языка / Г.А. Воробьев // Иностранные языки в школе. — 2003. — № 5. — С. 25-28.
3. *Овчинникова, М.В.* Научно-методические основы формирования социокультурной компетенции при обучении русскому языку как иностранному : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Овчинникова Майя Викторовна. — М., 2006. — 219 с.
4. *Патохина, С.В.* Формирование социокультурной компетенции / С.В. Патохина. — Сургут : Ун-т, 2007. — 314 с.
5. *Раутен, В.* Деятельность социального педагога по социокультурной адаптации учащихся иностранцев; Методологические основы социальной работы / В. Раутен, М. Коксинен. — М., 1991. — 256 с.

27.09.2014